

intézetben a végzett munka arányos hányadából már esetleg hozzákezdhetne kandidátúrája megírásához.

A csoporton belüli ellentétek olyankor kerülnek (legalábbis a kontempláció szintjén) előtérbe, amikor a közös teljesítményt egy-egy résztvevő számára létfontosságú célért fel kell parcellázni. A publikációs lista összeállítása nem különösebb gond, ha van elég eredmény. Mégis válhat olykor ellentétek forrásává, mert hisz' tudományos felismerés és felismerés között óriási különbségek lehetnek. A vita leginkább akörül bontakozhat ki, hogy az „oszthatatlan” csoportteljesítmény mégis hogyan osztható (?), ki legyen „nagy-doktor”, ki legyen kandidátus, s mikor (?). Néhány év eredményes munkája után a helyzet mindenképpen bonyolulttá válik. Az „oszthatatlan” csoportteljesítmény sok esetben elegendő lenne olyan tudományos csoportminősítés megszerzésére, amelyből ki-ki tudományos előélete és érdeme szerint részesedhetne. Ezzel szemben a jelenlegi gyakorlat az, hogy a fokozatra beért kutatót csoportjából kiragadva minősítik. Így sokszor részletproblémák válnak bekötött tézisekké, művekké, majd az egyes művek egymást átfedő és ismételtető részhalmazaivá az egésznek, holott harmad- vagy negyedannyi terjedelemben sokszorta többet vissza lehetne adni egy-egy tudományos alkotóműhely igazi teljesítményéből. Az inkább szokatlan, mint elképzelhetetlen újfajta minősítési eljárás bevezetésének legfőbb akadálya persze az, hogy *nincsenek kidolgozva a tudományos csoportmunka értékelésének gyakorlatban alkalmazható irányelvei.*

Úgy gondolom, hogy a tipikusan jó kollektívák érdekében ezeket az irányelveket kellene tételesen kidolgozni. Lehetne ez a jelenleg érvényben levő minősítési rendszer melléklete anélkül, hogy mindent meg kellene változtatni a korábbi elképzeléseken. Persze ami nemcsak régi, hanem elavult is, azt túl sok meditáció nélkül, lényegretörő vitában kellene elvetni. Véleményem szerint nem érdemes arra várni, hogy a legálisan működő tipikusan rossz — a tudományos munka egyéniesítése — és a legálisan *nem működő* tipikusan jó — a csoportmunka minősítése — harcában „ki kit győz le”. Attól tartok ugyanis, hogy gyakran megtörténne, ami a népmesékben fordítva szokott történni.

Kárteszi Mihály

MIKOR JELENT MEG AZ ELSŐ RATIO EDUCATIONIS?

Természetesen kétszáz éve — válaszolja az olvasó — ugyanakkor jogos az a kérdés is hogy az 1777-es év melyik hónapjában? Ha ugyanis meg akarunk emlékezni a Mária Terézia által kibocsátott híres közoktatási rendeletről, megjelenésének 200. évfordulóján szükségünk van konkrétabb dátumra is. A hazai szakirodalomban igen eltérő adatok találhatók e ténnyel kapcsolatosan, amely oktatástörténeti kutatásaink elmaradottságának egyik következménye is.

Ladányi Andor a Magyar Tudomány 1967. évi 4. számában áttekintette a hazai felsőoktatás-történeti kutatásokat, s megállapította, hogy „a magyar felsőoktatás-történet alapvető kérdései még nagyrészt kimunkálatlanok”. „Azon túlmenően, hogy a megjelent munkák nem jelentéktelen hányada nélkülözi a mélyebb történeti, tudománytörténeti elemzést, a kutatásokat sokszor az empirikus anyag- és adatgyűjtés jellemezte. . .”

Ez valóban így volt, a fő probléma azonban az, hogy a korábbi alapvető adatgyűjtések időközben feledésbe merültek, és számos új kutatás sem vált hozzáférhetővé, így lexikonaink, folyóirataink nemegyszer a klasszikusnak mondott, de alapjában véve rossz adatokra építenek. E tekintetben döntő változást vártunk az új *Pedagógiai Lexikontól*, amely azonban reményeinket sajnos nem igen váltotta be. Adatanyaga, bibliográfiai részei egyáltalán nem tükrözik pedagógiai irodalmunkat és néhol elsőrendű pedagógia-történeti kutatásainkat.

Az MTI Évfordulónaptárának 1977. évi I. számában a következőket olvashatjuk: „1777. jan. 1.: adták ki a Ratio Educationist, amely augusztus 22-én lépett életbe.” Ezt az állítást egyetlen hazai szakirodalmi adat sem igazolja.¹ Ugyanezt az adatot vette át az Évfordulók, '77 c. kiadvány (Kossuth Könyvkiadó Bp. 1976.), amely bibliográfiát is ad adatainak alátámasztására, de ezek sem igazolják az általuk közölt dátum hitelességét. (Ez utóbbi kiadvány egyébként nem a január 1-i dátumot jelöli meg, hanem csak általánosságban a január hónapot.)

1945 óta a Ratióról csak egyetlen nagyobb tanulmány jelent meg a hazai szakirodalomban, mégpedig az Akadémiai Kiadó által kibocsátott „Tanulmányok a neveléstudomány köréből” című sorozat 1958-as kötetében. A szerző, Ravasz János a következőt írja: „... az Ürményi-féle szervezési rendelet — egyúttal a Ratio Educationis I. része — kereteit hozzáértő, udvarhű litterátorok tantervi és rendtartási programmal (II—III. rész) tölthették ki, s az egész mű 1777 szeptemberében megjelenhetett. . .”

A fenti állítások között tehát ellentmondás van, s ennek feloldására további forrásokat kell keresnünk. 1938-ban jelent meg egy összefoglaló munka közgazdasági gondolkodásunk történetéről. Ebben egy fejezet a Ratio Educationisról szól, s a hozzákapcsolódó jegyzetben a szerző így vélekedik: „... A Ratio Educationist a magyar neveléstudományi irodalom minden elképzelhető vonatkozásban feldolgozta, mondhatni izeire szedte. . .”² Úgy tűnik, ez kissé elhamarkodott állítás, hiszen még megjelenésének időpontja is eléggé vitatott adat. Négy évvel korábbi a kitűnő *Magyar Pedagógiai Lexikon*, melynek idevágó címszavában ezt találhatjuk. „... Az első Ratio Educationist Mária Terézia bocsátotta ki 1777. évi augusztus 22.” Ez igen hasonlatos az MTI által közölttel, de itt semmiféle januári időpontról nem olvashatunk.

Az előbb említett két mű között jelent meg (1936) a jeles művelődéstörténész, Csóka J. Lajos tanulmánya „Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám” címmel. Csóka a kutatás valamennyi eszközét felhasználta, hogy pontosan tisztázza Kollár szerepét a Ratio megalkotásában — erre még alább visszatérünk —, ugyanakkor nem volt feladata a megjelenés időpontjának tisztázása, sőt ő itt nem is foglalkozott ezzel. Egyetlen adattal utal arra, hogy Mária Terézia a magyar királyság és kapcsolts részei számára 1777 augusztusában tette kötelezővé rendeletét.

Finácz Ernő az Akadémiai Értesítő 1901-es évfolyamában foglalkozik a rendelettel, de a bennünket érdeklő évszámokat — egyébként igen gondos tanulmányában — ő sem közli. Pedig éppen ő az, aki 1896-ban — hosszas kutatások után — tisztázni tudta a Ratio Educationis megjelenésének idejét és ezt Csóka J. Lajos, illetve az újabb kutatók is elfogadták. Elfogadták, csupán nem írták le újra, sőt Finácz az 1899-ben megjelent híres művében sem tárgyalta olyan részletességgel ezeket a számadatokat, mint a három évvel korábbi munkájában. És ez utóbbi munkát — úgy tűnik — a hazai neveléstörténet kutatói kissé elfeledték.³

Ennek alapján a következő rövid összefoglalót adhatjuk az I. Ratio Educationis megjelenéséről.

¹ Az MTI Évfordulónaptár szerkesztősége szíves közlése alapján tudjuk, hogy adatukat a „Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig” (Bp. 1975. Akadémiai Kiadó) c. munkából merítették. Ebben viszont a következő áll: „Az első budai tankerületi főigazgatót, farádi Vörös Lászlót 1776. augusztus 5-én nevezte ki a királynő, másnap pedig jóváhagyta „A nevelésnek és az egész tanügynek rendje Magyarországon és kapcsolts tartományaiiban” című szabálykönyvet, a „Ratio Educationis”-t, s azt 1777. augusztus 22-én életbe léptette.” Sajnos itt az első számadatban egy évet tévednek, de a január 1-i dátum itt sem szerepel.

² BOROVÁS-NAGY SÁNDOR: Közgazdasági művelődésünk kezdetei. Bp. 1938. 437. o.

³ FINÁCZY ERNŐ: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. Bp. 1899, 1902. (2 kötet). Uő.: A magyarországi középiskolák múltja és jelene. Bp. 1896.

A Monarchia középiskoláinak főigazgatója, *Kollár Ádám* már a 70-es évek elején tervezett egy középiskolai reformot a bécsi iskolákban, hogy azután a tapasztalatokat a magyarországi viszonyokra is alkalmazza. Jól ismert művelődéstörténeti tény, hogy 1775 szeptemberében e főigazgatói tisztelet kénytelen volt átadni *Marx Gráciának*. Ekkor az uralkodó — *Mária Terézia* — elhatározta, hogy az osztrák tanügyet függetleníti a magyartól, de a magyar részt mégis *Kollár terveit* szerint szervezi újjá.

Ugyanakkor nem lett volna politikusi eljárás *Kollár* újbóli szerepeltetése — pl. a magyar tanügy főigazgatójaként —, így ő csak a háttérből irányította a munkálatokat. Az uralkodó *Ürményit*, az akkori magyar kancellária tanügyi előadóját bízta meg tehát a rendelkezések elkészítésével, pontosabban szólva megbízta, hogy *Kollár* utasításai szerint készítsen egy önálló tanulmányi rendszert a magyar iskolákra. Túlságosan nyílt lett volna a kapcsolat *Ürményi* és *Kollár* között, s éppen ezért egy harmadik személyt, nevezetesen *Tersztyánszky* Dánielt használta *Kollár* közvetítőnek, s a pedagógia későbbi kutatói a *Tersztyánszky* által beadott részeket sajátjának ítélték. A mű felelős szerkesztője tehát *Ürményi*, s mondhatni főszerkesztője: *Tersztyánszky* lett.

A rendelet megírása 1775 őszén kezdődött el, s az I. részt — melyet *Ürményi* írt — 1776. június 5-én be is mutatták a királynőnek. A II. részt *Kollár* dolgozta ki, s ezt azért is tudta gyorsan elvégezni, mert már korábban is foglalkozott ezekkel a témakörökkel — grammatikai iskolák, középiskolák —, s az összefoglaló 1776 tavaszán készült el. Ekkor átkerült a kancelláriára, majd megkezdődött annak javítása. (A javításokat főként *Tersztyánszky* végezte, de sajnos az eredeti fogalmazványok nem maradtak fenn, sem *Ürményi*é, sem *Kollár*é.)

Kollár eközben folytatta az akkor megalakult Akadémiák tanterveinek és a rendtartásnak (a *Ratio* III. része) a kidolgozását. Az uralkodó az I. részt 1776 nyarán elfogadta, és az egész rendszer külső keretét az 1776. augusztus 5-én kelt rendeletével adta meg. Ebben állapítja meg a magyar tanulmányi bizottság hatáskörét, osztja nyolc tankerületre az országot, nevezi ki az új tanulmányi főigazgatókat stb. A *Ratio* további részei a következő évben, 1777. június 14-én kerültek a királynő elé, aki a művet augusztus 6-án véglegesen jóváhagyta.

Mária Terézia az 1777. augusztus 22-én kelt udvari rendeletével bocsátotta ki könyv alakban a *Ratio Educationist*, amely végül is csak a tervezett *Ratio* első nagyobb egységét (I–III. rész) foglalta magában. A rendelet tömör változatát először az osztrák *Ephemerides Vindobonenses* c. hetenként többször is megjelenő osztrák lap közölte 1777 őszétől, s itt az utolsó három rész az 1778-as év elején jelent meg. E cikksorozatról nagy oktatástörténeti monográfiáink eddig nem szóltak.⁴

Hogy végül is ennyit tudunk *Mária Terézia* e nagyfontosságú rendeletéről, az két kutatónak köszönhető: az egyik *Finácz* Ernő, a másik pedig *Csóka* J. Lajos.

Erre mondták a középkorban: nem mindig az új kódex mond többet a réginél.

ifj. *Gazda* István

⁴ *Ephemerides Vindobonenses* 1777. 368. o. skk.; 1778. 4. o. skk.